

Monika Paś*
Kraków

Pożegnalny podarunek dla prof. Juliana Talko-Hryniewiczza w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie

Abstract

Julian Talko-Hryniewicz (1850–1936) was a Polish physician, anthropologist and ethnographer. At the beginning of the 1890s, he took the position of a district physician in Troitskosavsk in the Transbaikal region. During his stay there, in addition to his medical practice, Talko-Hryniewicz conducted anthropological research and excavations in Siberia. At that time, along with some educated inhabitants of Kyakhta, he founded the local Department of the Imperial Geographical Society. This article discusses a gift donated to him by members of the Troitskosavsko-Kyakhtinsky Department of the Imperial Russian Geographical Society in Saint Petersburg in recognition of his work for the local community. The gift consisted of a diploma (so-called “address”) in a decorative binding and a luxurious document folder inserted into an imposing case. It was handed to Talko-Hryniewicz on April 29, 1908. The reason for the gift was his departure for Kraków where he was to take the chair of anthropology at the Jagiellonian University. In 1932 the new owner then donated the gift be added to the collection of the National Museum in Kraków. It is currently stored in the Department of Decorative Art and Material Culture.

Keywords: Julian Talko-Hryniewicz (1850–1936), National Museum in Krakow, material culture, documents of social life, bookbinding studies

Słowa kluczowe: Julian Talko-Hryniewicz (1850–1936), Muzeum Narodowe w Krakowie, kultura materialna, dokumenty życia społecznego, tegumentologia

22 września 1932 roku Julian Talko-Hryniewicz (1850–1936) i jego żona, Krystyna Szabuniewicz (1862–1939), ofiarowali do Muzeum Narodowego w Krakowie [dalej: MNK] „zbiór przedmiotów sztuki chińskiej, japońskiej i europejskiej”, których spis obejmował sześćdziesiąt siedem pozycji¹. Dar ten zapewne pozostawał w związku z zakończeniem kariery uniwersyteckiej i przejściem

* Muzeum Narodowe w Krakowie; e-mail: mpas@mnk.pl; ORCID iD: 0000-0003-4566-3863

¹ Archiwum Muzeum Narodowego w Krakowie, Dział Inwentarzy, Dziennik Podawczy MNK, Dzp. 14840 (22.09.1932).

na emeryturę Juliana Talko-Hrynecwicza, polskiego lekarza, antropologa, etnografa, badacza Syberii, profesora UJ; należy jednak zaznaczyć, że hipoteza ta nie znajduje potwierdzenia w zachowanych w Muzeum zapisach dotyczących przekazu. Zgodnie z życzeniem państwa Hrynecwiczów i za zgodą Zarządu Muzeum, подарowane przedmioty (zinwentaryzowane i opatrzone numerami inwentarza 73.701-73.767), miały pozostać „dożywotnio w przechowaniu u Ofiarodawców”. Przejęto je zatem i przewieziono do Muzeum dopiero 24 stycznia 1939 roku.

Z muzealnego punktu widzenia najbardziej wartościowa jest kolekcja osiemdziesięciu zabytków, która wzbogaciła zbiór Działu Sztuki Dalekiego Wschodu. Składają na nią głównie przykłady rzemiosła artystycznego z końca XIX i 1. ćw. XX wieku pochodzące z terenów Mongolii, kilka okazów z Japonii oraz pojedyncze z Chin i Indii. Oprócz wspomnianych przedmiotów dar obejmował również „tekę zawierającą papiery rodzinne, dyplomy naukowe, wyrazy uznania i inne dokumenty prof. Juliana Talko-Hrynecwicza” a także „pudło zawierające adres Troicko Sawskiego Kiachtańskiego Ces.[arskiego] Tow.[arzystwa] Geograficznego oraz tekę skórzaną ze srebrną plakieta²”. Ten ostatni obiekt, przechowywany obecnie w Dziale Rzemiosła Artystycznego, Kultury Materialnej i Militariów MNK³, jest na tyle okazały, że wydaje się wart odrębnego omówienia, a ponadto stanowi ważną pamiątkę związaną z pobytem Talko-Hrynecwicza w Troickosawsku⁴ na Syberii, gdzie od 1891 roku przez szesnaście lat pełnił funkcję lekarza okręgowego. Poza obowiązkami zawodowymi prowadził tam badania etnograficzne i antropologiczne oraz organizował lokalne życie intelektualne. Był współzałożycielem Troickosawsko-Kiachtańskiego Oddziału Cesarskiego Towarzystwa Geograficznego w Petersburgu. Z jego inicjatywy założono tam muzeum i bibliotekę naukową, a także periodyk „Prace Troicko-Kiachtańskiej Sekcji Nadamurskiego Oddziału Imperatorskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego”, na łamach którego publikował wyniki swoich badań antropologicznych.

W 1908 roku Talko-Hrynecwicz otrzymał propozycję objęcia katedry antropologii na Uniwersytecie Jagiellońskim i przeniósł się do Krakowa. Jak sam wspominał: „Z racji mego wyjazdu z Troickosawka otrzymałem wiele dowodów uznania od miejscowego społeczeństwa i od rozmaitych instytucyj. Otrzymałem wiele adresów i upominków, od miasta, domu pracy i ochronki dla dzieci, w których przez lat wiele bezinteresownie pracowałem, wreszcie od pojedynczych pacjentów i najuboższych miasta. Wspólnie przez wszystkich byłem żegnany uroczyście na zebraniu Oddziału Towarzystwa Geograficznego, które opuszczałem z pewną obawą, nie wiedząc, jakie

² Por. przyp. 1: Poświadczenie darowizny, poz. 65 i 45.

³ Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inwentarza MNK IV-V-498/1-4. Krótka wzmianka o zabytku znalazła się w: Monika Paś, 2020 [w druku].

⁴ Obecnie Kiachta – miasto w Rosji (Buriacja), położone na granicy z Mongolią, do 1934 noszące nazwę Troickosawsk.

będą losy po moim odejściu. Wśród przepelnionej wielkiej sali żeńskiego gimnazjum, w której odbywały się zwykle posiedzenia Towarzystwa, w pożegnalnych mowach podnoszono moje zasługi około skupienia inteligencji do wspólnej pracy i działalności społecznej oraz i naukowej”⁵.

Niewątpliwie podczas tego zebrania, które odbyło się 29 kwietnia 1908 roku, otrzymał on ekskluzywną tekę na dokumenty i tzw. adres w ozdobnej oprawie, będące przedmiotem niniejszego opracowania. W porównaniu do „dyplomu” wręczonego mu przez troickosawskie Общество Трудовой Помощи opatrzonego tą samą datą, z tekstem pisanym na maszynie do pisania na kartce papieru, której marginesy ozdobiono ręcznie malowaną, piórem i atramentem, linearną bordiurą o motywach secesyjnych, ten pożegnalny prezent przedstawia się bardzo okazale⁶.

Adres przygotowany przez członków Troickosawsko-Kiachtńskiego Oddziału Cesarskiego Towarzystwa Geograficznego w Petersburgu⁷ został wykalfigrafowany na papierze oraz ozdobiony akwarelą przedstawiającą motywy związane z podróżami i badaniami naukowymi [Fot. 1]. Dosyć typowa jest kompozycja karty, na której dekoracja malarska – umieszczona w lewym górnym rogu i przedłużona na margines, ujmuje tekst adresu, pod którym znajdują się autografy ofiarodawców. W ten sam sposób dekorowano adresy i dyplomy wręczone jubilatом lub zasłużonym osobistościom w XIX oraz w I połowie XX wieku; zdarzało się też, że elementy ornamentacyjne lokowano po prawej stronie karty. Zazwyczaj w bordiurę wplatanо motywы symboliczne związane z profesją czy zamiłowaniem osoby, do której kierowano życzenia. Zatem tutaj przedstawienie ludzkiej czaszki, leżącej na kartach otwartej księgi złożonej na gałązkach lauru i dębu z żółędziami, nawiązuje do antropologicznych zainteresowań Talko-Hryncewicza. Otoczono je scenkami rodzajowymi na tle pejzaży z okolic jeziora Bajkał, Nowoselengijska i Kiachty, na co wskazuje schematyczna mapka umieszczona pod księgą. Nad jednym z widoków ukazano sylwetkę sępa z rozpostartymi skrzydłami. Niżej widnieje przedstawienie globu, na którym narysowano Afrykę, Europę i Azję, a pod nim rodzaj ołtarza – urny (?) z palącym się ogniem, która w tym kontekście może symbolizować naukę i oświatę. Na samym dole kompozycji przedstawiono zamkniętą księgę, na której leży lornetka, a pod nią skrzyżowane – pióro gęsie i obsadka ołówka i pędzelka (?), czyli rekwizyty niezbędne podczas prowadzenia badań w terenie i notowania obserwacji. Pod akwarelą widnieje nieczytelna sygnatura z datą 1908 oraz wykalfigrafowany pod nią podpis cyrylicą: „Б. Бардогъ-де М. /19 29/IV 08 г.”

⁵ Julian Talko-Hryncewicz, 1930, s. 313.

⁶ Muzeum Narodowe w Krakowie, Dział Starych Druków i Rękopisów, sygn. MNK VIII-1015, k. 54.

⁷ Pojawiające się w tekście różne nazwy miejscowości, w której działało Towarzystwo Geograficzne wynikają ze zmian administracyjnych teje nazwy – patrz przyp. 4.

Ваша неутомимая энергія объединяла и вдохновляла всѣхъ, готвыхъ потрудиться для науки, и въ нашемъ отдаленномъ уголкѣ не угасаль научный светочъ, Вами возженный и неуспинно поддерживаемый: мѣстное Отдѣленіе Географическаго Общества всегда сохранить память о Васъ, как о своемъ созидателѣ и неутомимомъ дѣятелѣ. Разставаясь съ Вами, надѣмся, что и на поприщѣ Вашей новой ученой дѣятельности Вы не оставите попеченіемъ своегодѣтища.

Г. Троицкосавскѣ. Апреля 29-го дня 1908 г.

Предсѣдатель
М.А. Королев⁸.

Poniżej tekstu widnieją podpisy dziewiętnastu członków Towarzystwa. Złożyli je: A.V. Барташев, И.И. Каблуковский, М.И. Моллесон, В. Баранов, ksiądz Ник. Малышев, А.Н. Орлова, А.И. Христов, Н.М. Добромислов, В.В. Мягков, М.А. Бардашев, Ф.С. Матренинская, И.Д. Сеницын, О.Х. Рудзит, И.А. Молчанов, Я.С. Смолев, Ф.С. Шергин, И.К. Громаковский, И. Билиц (?)⁹. Kartę adresu włożono w oprawę z tektury oklejonej szafirowym aksamitem w taki sposób, że na okładce przedniej tworzy on ramy kartusza wyłożonego ałtąsem w tym samym kolorze, na którym kolorem złotym odbito dedykację w języku rosyjskim, pełniącą rolę tytułu: Юльану Доминиковичу / Талько-Грынцевичу / 19 29/IV 08 / отъ Троицкосавско-Кяхтинскаго отдѣленія / Приамурскаго Отдѣла И. Р. Г. О. [Fot. 2]¹⁰.

⁸ Wielce Szanowny (Panie) Julianie Dominikowiczu!

Proszę pozwolić w imieniu Oddziału Troickosawsko-Kiachtinskiej Filii Przyamurskiej Imperatorskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego pogratulować Panu nominacji na wysokim stanowisku profesora Uniwersytetu Krakowskiego, a także wyrazić naszą szczerą wdzięczność za wysiłek/pracę na rzecz Towarzystwa, którego dumą Pan był przez 14 lat (1894–1908).

Pańska nieustająca energia jednoczyła i inspirowała wszystkich, skorych do pracy dla nauki, a więc w naszym oddalonym zakątku nie gasło światło naukowe, rozpalone i bezustannie podtrzymywane przez Pana: lokalna Filia Towarzystwa Geograficznego na zawsze zachowa wspomnienie o Panu, jako o swoim twórcy oraz niestrudzonemu działaczowi.

Rozstając się z Panem mamy nadzieję, że również na polu swojej nowej działalności naukowej nie zaprzestanie Pan troszczyć się o swoje dziecię.

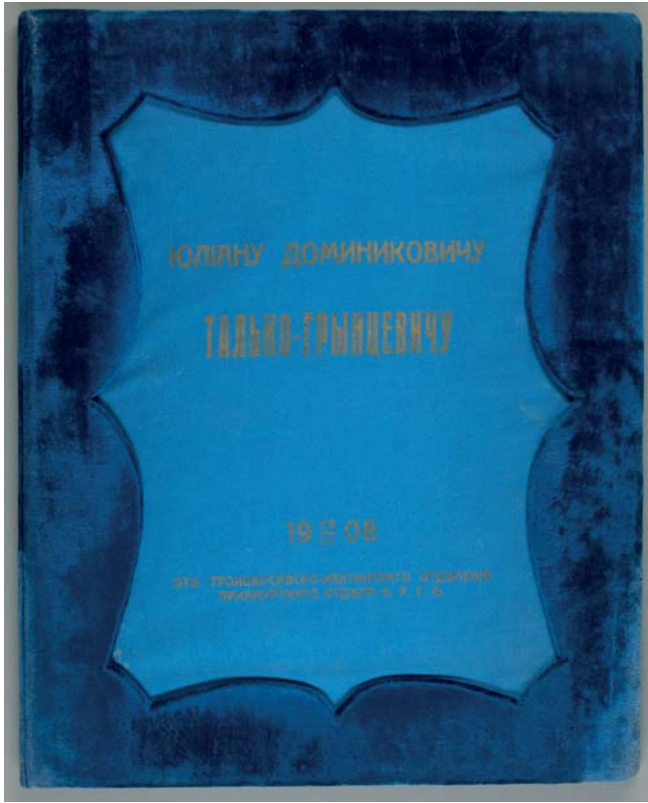
M.(iasto?) Troickosawsk. 29 dzień kwietnia 1908 r.

Przewodniczący М.А. Королев.

Za pomoc w odczytaniu, przepisanie i tłumaczeniu treści adresu uprzejmie dziękuję pani dr hab. Ilianie Genew-Puhalewej i panu dr hab. Piotrowi Mirosławowi Krukowi.

⁹ Za rozszyfrowanie powyższych autografów (jednego nie udało się odczytać) dziękuję pani Marii Fedorownej z Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego.

¹⁰ Julianowi Dominikowiczowi Talko-Grynecwiczowi / 19 29/IV 08 / Od Troickosawskiego-Kiachtinskiego Oddziału Przyamurskiej Filii I. R. T. G.

Fot. 2.

Zasadniczym podarunkiem była ekskluzywna teka na dokumenty. Z zewnątrz oblezona brązową skórą, z wprawioną w przednią okładkę srebrną, prostokątną plakietą, pośrodku której widnieje reliefowy kartusz o fantazyjnym wykroju z wolutowo zawiniętymi narożami i podstawą [Fot. 3]. Na jego tle, po lewej stronie, ukazano półnągą postać młodej kobiety, lewą ręką trzymającą girlandę róż opadającą po prawej stronie i podtrzymywaną przez siedzące u dołu putto o motylach skrzydłach. W polu kartusza wyrytowano kursywą, cyrylicą i alfabetem łacińskim monogram i datę: ЮД / 1894–1908 / ТГ, a ponad nim napis: Многоуважаемому / Юльану Доминиковичу / Талько-Грынцевичу¹¹, poniżej zaś: Въ знакъ сердечной признательности / отъ Троицкосавско-Кяхтинскаго отдѣленія / Приамурскаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества¹². Przy dolnej krawędzi, po prawej stronie plakiety wybito znaki złotnicze – próby srebra 84 zołotników i monogram złotnika – SB – w prostokątnym polu. Tylną okładkę za-

¹¹ Wielce szanownemu Julianowi Dominikowiczowi Talko-Grynczewicowi.

¹² Na znak serdecznej wdzięczności Od Troickosawskiego-Kiachtynskiego oddziału Przyamurskiej Filii Imperatorskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego.

bezpieczono przed porysowaniem czterema srebrnymi guzami wprawionymi w narożach. Wewnętrzna strona okładek teki obłożono morą w kolorze fioletowym, wyposażając je w kieszenie na papiery. Poszyt czystych kart włożonych pomiędzy okładki, które również oklejono fioletową morą, przymocowano do teki za pomocą jedwabnej tasiemki w kolorze kremowym.

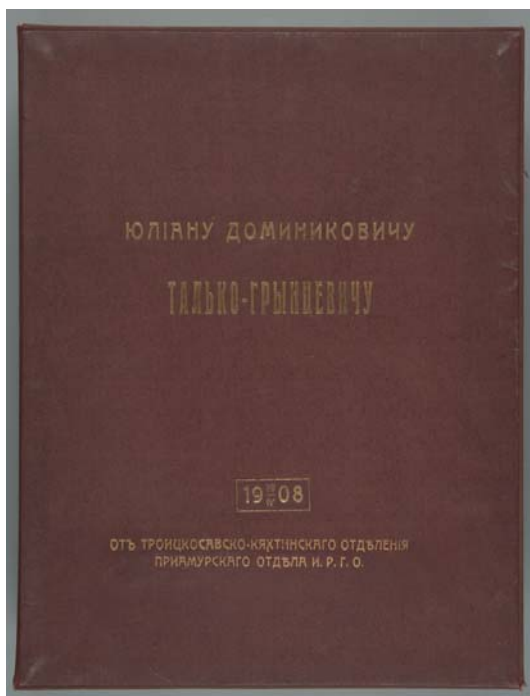
Fot. 3.

Tekę włożono w masywną kasetę w formie prostopadłościennego pudła, z wiekiem zamocowanym na zawiasach, zamykaną na klucz [Fot. 4.]. Z wnętrza została obłożona szafirowym aksamitem, wewnątrz wyłożono jedwabiem w tym samym kolorze. Otwór na klucz ujęto ozdobną oprawą tłoczoną ze złożonej blachy mosiężnej. Spód kasety wyklejono brązowym papierem i zabezpieczono przed porysowaniem, montując mosiężne guzy w narożach.

Fot. 4.

Całość – adres i tekę w kasecie – włożono w kartonowe pudło o rozkładanych bokach, oklejone z zewnątrz płótnem w kolorze brązowym i papierem w kolorze seledynowym wewnątrz [Fot. 5.]. Na wieku kolorem złotym wydrukowano napis: Юляну Доминиковичу / Талько-Грынцевичу / 19 29/IV 08 / отъ Троицкосавско-Кяхтинскаго отдѣленія / Примурскаго Отдѣла И. Р. Г. О.¹³. Dzięki temu zabezpieczeniu adres i teka w kasecie zachowały się w idealnym stanie, zachowując intensywność pierwotnych barw.

Fot. 5.

¹³ Zob. przyp. 10.

To efektowne dzieło sztuki introligatorskiej reprezentuje praktykowany i utrwalony w XIX wieku obyczaj ofiarowywania szczególnie zasłużonym w jakiejś dziedzinie osobom okolicznościowych adresów, dyplomów, albumów w ozdobnych oprawach. Ta forma wyrażania uznania i szacunku należała do „żelaznego repertuaru” darów wręczanych dostojnym jubilatom podczas wszelkich obchodów jubileuszowych. Najczęściej teki, zamawiane i wykonywane w związku z jakąś uroczystością, odznaczały się bardzo rozbudowaną, przemyślaną w szczegółach zawartością treściową, zazwyczaj ustalaną przez zamawiających i zawsze dostosowaną do konkretnej sytuacji. Stosowano wówczas motywy symboliczne, odnoszące się do profesji lub zainteresowań beneficjenta, a w przypadku artystów – inspirowane treścią ich utworów. Niekiedy też, poprzez wpisanie odpowiedniej dedykacji, adaptowano dzieła wykonane wcześniej i przez kupców handlujących tego rodzaju artykułami przechowywane na tzw. składzie¹⁴. Niezależnie jednak od tego, czy były one umyślnie obstalowywane czy adaptowane w związku z potrzebą chwili, to – obecnie zachowane w zbiorach muzealnych lub prywatnych kolekcjach, przeważnie unikatowe dzieła tego rodzaju, odznaczające się maestrią wykonania, dają świadectwo wysokich kwalifikacji i talentu rzemieślników, którzy je zrealizowali.

W wielu sytuacjach introligator umiejętnie składał w całość elementy przygotowane przez przedstawicieli innych specjalności – złotników, grawerów, mosiężników¹⁵. Tak zapewne było również w przypadku omawianego zabytku, który – biorąc pod uwagę czas powstania – prezentuje dosyć anachroniczną formę. W jego konwencjonalnej dekoracji nie widać wpływów nowoczesnego podejścia do sztuki oprawy książki pojmowanej jako jej integralna całość, z motywami nawiązującymi do jej treści, zapoczątkowanego na przełomie XIX i XX wieku przez ruch Arts & Crafts w Anglii, a później podjętego przez inne ośrodki europejskie. Okazała srebrna plakietka zdobiąca tekę, utrzymana jeszcze w secesyjnej stylistyce, niewątpliwie spełniała estetyczne oczekiwania odbiorców, lecz – po zmianie tekstu dedykacji, mogła być ofiarowana komukolwiek innemu. Dość problematyczna jest ponadto jej funkcjonalność, bo po otwarciu teki można zauważyć, że wypukłość reliefu zdobiącego okładkę przednią została niewystarczająco zrównoważona guzami zamocowanymi w narożach okładki tylnej, dlatego wydaje się, że w codziennej praktyce korzystanie z niej nie było wygodne.

Na oprawach adresu, teki oraz na chroniącej ją kasecie nie ma znaków firmowych, które pozwoliłyby na jednoznaczne wskazanie autora i miejsca ich wykonania. W zestawie znaków złotniczych odbitych na srebrnej plakiecie brak cechy miejskiej, dlatego monogram SB w prostokątnym polu jak dotąd

¹⁴ Jako przykład można w tym miejscu przywołać jubileusz Józefa Ignacego Kraszewskiego, obchodzony w 1879 roku w Krakowie. Wśród różnorodnych darów ofiarowanych z tej okazji Jubilatowi podczas uroczystości w Sukiennicach znalazło się również wiele adresów i dyplomów w „bogatyach oprawach”, zob. *Księga pamiątkowa jubileuszu J. I. Kraszewskiego 1879 roku*. Kilka uwieczniono na rycinie zamieszczonej po str. 154: „Dary na wystawie w Sukiennicach”. Pamiątki otrzymane przez Kraszewskiego, w latach 70-tych XX wieku przechowywane w Muzeum w Rogalinie, Oddziale Muzeum Narodowego w Poznaniu opisała Dominika Cicha, 1974.

¹⁵ O innych oprawach zob. Monika Paś, 2017, s. 279–297.

nie został powiązany z konkretnym złotnikiem. Tu warto zwrócić uwagę na fakt, że w inicjale złotnika pojawia się litera S – znak alfabetyczny nie figurujący w cyrylicy¹⁶. Zakładając, że litery AP widoczne na znaku probierczym pisane są cyrylicą, można przypuszczać że odnoszą się do probierza Antoniego Wasiliewicza Richtera, czynnego w Astrachaniu w latach 1899–1916, lub Aleksandra Wasiliewicza Romanowa działającego w Rydze w 1899 i Warszawie w latach 1899–1904¹⁷. Nie wiadomo, czy wszystkie elementy zostały wykonane na miejscu w Troickosawsku, czy też zostały zamówione przez ofiarodawców w innym, większym ośrodku – na przykład w Petersburgu, gdzie znajdowała się główna siedziba Imperatorskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego. Niekiedy informacje związane ze szczegółami zamówienia pojawiały się w relacjach z uroczystości zamieszczanych lokalnej prasie lub we wspomnieniach osób biorących udział w wydarzeniu, jednak w przypadku tego zabytku kwerenda bibliograficzna jest nader trudna do przeprowadzenia¹⁸.

Pomimo problemów związanych z atrybucją opisanego dzieła, jest ono interesującym przykładem ilustrującym zwyczaj obdarowywania przez określoną społeczność zasłużonych dla niej osób podobnymi artefaktami. Podstawowym celem niniejszego artykułu była zatem prezentacja związanej z prof. Julianem Talko-Hryncewiczem pamiętki, przechowywanej w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie i stanowiącej materialny ślad wdzięczności oraz uznania jego zasług na polu nauki przez członków Oddziału Troickosawsko-Kiachtinskiej Filii Przyamurskiej Imperatorskiego Rosyjskiego Towarzystwa Geograficznego. Pośrednio także przywołuje ona pamięć o polskim badaczu, ciesząc się międzynarodową sławą i uznaniem.

Bibliografia

Opracowania

Księga pamiątkowa jubileuszu J. I. Kraszewskiego 1879 roku, Kraków 1881.

Cicha D., 1974, *Gabinet Józefa Ignacego Kraszewskiego*, Poznań.

Postnikova-Losieva M.M., 1974, *Russkoie iuvelirnoie iskusstvo, iego centry i mastera XVI–XIX ww.*, Moskwa.

Paś M., 2017, *Adresy w konwolutach – kilka słów o wybranych zabytkach w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie* [w:] *Tegumentologia polska, II / Polish bookbinding studies, II, Intrologatorzy i ich klienci / Bookbinders and their customers*, red. Arkadiusz Wagner, Iwona Imańska, Teresa Szymorowska, Toruń, s. 279–297.

Paś M., 2020, *Tegumentologiczne miscellanea w zbiorach Działu Rzemiosła, Kultury Materialnej i Militariów Muzeum Narodowego w Krakowie* [w:] *Tegumentologia polska, III / Polish*

¹⁶ Znaku mistrza o takich inicjałach nie publikuje Postnikova-Losieva M.M., 1974.

¹⁷ https://www.925-1000.com/Frussia_kokoshnik_01.html [dostęp: 14.07.2020].

¹⁸ Kwerenda wysłana do Kiachtińskiego Krajoznawczego Muzeum im. akademika W.A. Obruczewa [Кяхтинский краеведческий музей имени академика В.А. Обручева] pozostała bez odpowiedzi.

bookbinding studies, III, Zbiory polskie / Polish collections, red. Arkadiusz Wagner, współpraca / collaboration Danetta Ryszkowska-Mirowska, Anna Mazerska, Toruń [w druku].

Talko-Hryniewicz J., 1930, *Z przeżytych dni* (1850–1908), Warszawa.

Strony www

https://www.925-1000.com/Frussia_kokoshnik_01.html [dostęp: 14.07.2020].